

Ф И Л О Л О Г

часопис за језик, књижевност и културу
VI 2015 12
универзитет у бањој луци
филолошки факултет

ФОНОМЕТАПЛАЗМЕ У ЗБИРЦИ ПЛАНИНЦИ БРАНКА ЂОПИЋА

Апстракт: У раду се са линвостилистичкој становишта освјетљава један сеіменит стилских особености Ђојићеве збирке Планинци. Наиме, иажња је посвећена тијовима и функцијама фонеметиплазма – стилема остварених суистанцијалним модификацијама стиркурије стипандарнојезичкој облика ријечи на фонетско-фонолошком нивоу. Ове су језичке јединице доминантна стилска одлика ѿвора ликова, али су у мањој мјери засипуљене и у ауторском ѿвору. С обзиром на врсту оствареној стиркурирној онеобичајења ирмарној облика, ѿдијељене су на: 1) деипракционе или ресиприктивне, 2) адјекционе или ирсириптивне, 3) имуипационе или суиптиипуционе и 4) иррансмуипационе или ирмуипацијске. У неким ријечима остварено је и више тијова фоносипилемских стиркурирања. Утврђено је да се аутор дијалекатским и идиолекатским формама свјесно користио, чиме је остварен колоритни (сликарски) стил једне од његових ирвих збирки, а ипавна функција ипаквој ирстиипка јесте ѿворна карактеризација ликова.

Кључне ријечи: фонеметиплазме, стилематипичност, стилотеност, ѿворна карактеризација, Бранко Ђојић, Планинци.

Уводне напомене

1.0. Предмет истраживања, као што се из наслова види, јесу фонеметиплазме у збирци *Планинци* (1940) Бранка Ђојића.¹ Она је састављена, као, уосталом, и двије које су јој претходиле – *Под Грмечом* (1938) и *Бојовници и дјеипунци* (1939) – од прича које је у годинама пред Други свјетски рат писац објављивао у *Полиипици*. Будући да их повезује идентичан хронотоп, слична тематика, социјални положај и психолошки карактер ликова – сељака Ђојићевог завичаја, оне чине јединствену цјелину, али је у овој анализи, због недостатка простора, пажња посвећена само *Планинцима*.

1.1. Збирка није својевремено изазвала велику пажњу критике, а разлог би могли бити, како сматра Воја Марјановић, већ изре-

чени ставови о претходне двије (2003: 21). Ипак, као важно треба издвојити мишљење Мирка Жежеља изнесено у тексту „Кратка приповетка Бранка Ђојића“, објављеном у *Српском књижевном иласнику* 1940, како овој збирци недостаје пишчеве инвенције, али да су њене врлине: психологија, добри дијалози, *стил и језик* (нав. према Марјановић 2003: 21, курзив Г. М.).

2. Ђојић се увијек веома вјешто служио завичајним језиком како би приказао свијет својих ликова. Стварао је „народски, сликовито, приступачно и разумљиво“ (Palavestra 1972: 242). И поред тога, његов умјетнички идиолекат веома је слабо проучен, мада се у новије вријеме истраживачи све више окрећу опусу овог српског писца. С тим у вези, овај рад покушај је да се издвоје, систематизују и опишу језичке и стилске особине Ђојићевих текстова, додуше парцијално – на примјеру једне збирке прича и само на фонетско-фонолошком нивоу. Приликом анализе, ипак, у обзир ће се узимати специфичности књижевно-умјетничког стила којем припадају текстови,

¹ Ово истраживање темељи се на језичком материјалу експерпираном приликом израде мастер рада под називом *Тијови и функције фоносипилема у Ђојићевим збиркама* Под Грмечом, Бојовници и дјеипунци и Планинци, који је одбраћен септембра 2014. на Филолошком факултету Универзитета у Бањој Луци (в. попис литературе на крају рада).

што је у складу с мишљењем Новице Петковића да је немогуће разматрање језичког слоја књижевног дјела „без извесног мање или више јасног поимања природе целине чији је он део“ (1975: 7), а што одговара (лингво)стилистичком приступу (исп., нпр., Калер 1990, Simpson 2004, Leech/Short 2007, Jeffries/McIntyre 2010, као и тамо наведену литературу). Примјена лингвостилистичких критеријума подразумева да ће се у овом раду сагледати оба аспекта језичких јединица: стилематичност (стилско-језички аспект) и стилогеност (стилско-функционални аспект).² Тако ће бити остварени циљеви истраживања – издавања и систематизација фонеметиплазми заступљених у Ђојићевим текстовима који чине корпус, а затим утврђивање њихових функција. Анализом ће бити обухваћени и ауторски и говор ликови.

Теоријске основе

1.0. Фонеметиплазме, сматра Милосав Чаркић, „представљају супстанцијалну модификацију (деформацију, аномалију, дефектност, опструкцију, структурно померање) граматичке структуре речи на фонолошком нивоу“ (1995: 21). Радоје Симић његову дефиницију коригује предлажући да се изостави ријеч *драматички*, те да се на прво мјесто стави *јомјерање*, а не *аномалности* (в. 2001: 92).

² Словачки стилистичар Јозеф Мистрик увео је у раду *Jazykovo-intonačné prostriedky recitátora (Језичко-интонацијска средства рецитатора*, Братислава, 1967), према моделу структуралистичке терминологије, термин *стилска*, којим је означио језичку јединицу у функцији носиоца стилског обиљежја (исп. Mistrík 1997: 31, али и Симић 2001: 28–29). Стилска увијек има два аспекта: 1) стилско-језички – стилематичност и 2) стилско-функционални – стилогеност (в. о томе, нпр., Рајчић 1968: 71, Vuković 2000: 64–111, а нарочито 64–66). Разлику између стилематичности и стилогености језичких јединица могуће је уочити у текстовима Милоша Ковачевића, нпр. у његовом приступу стилским фигурама. Наиме, док је у књизи *Стилска и драматичка стилских фигура* (2000 (треће издање), прво издање 1991, а друго 1995) примарно анализирао стилематичност, у књизи *Стилске фигуре и књижевни џекси* (1998) аутор је акценат ставио на стилогеност стилских фигура.

1.1. Сам појам метаплазме увела је Група из Лијежа³ у *Ојшћој реторици* (прво издање 1970, а друго допуњено 1982. године). То је, према њиховој дефиницији, „операција, која мења звучну или графичку страну саопштења, то је форма изражавања у звучном или графичком облику“ (Дјуба и др. 1986: 92). Бранко Тошовић под метаплазмом, за разлику од Лијежана, не подразумева процес већ резултат операције, а не инсистира ни на строгом разликовању метаплазми од метатакси (в. 1990^а и 1990^б). Он наводи да је, када се говори о трансформацији језичких јединица, потребно увести два појма: 1) појам примарног облика који се трансформира, а који он назива протоплазмом, те појам секундарног, трансформисаног облика, тј. метаплазме. Притом протоплазму представља општеприхваћени, друштвено верификовани, релативно стабилни и унифицирани – стандарднојезички облик (1990^а: 29). Са становишта теорије *норма – ојклон* (в. Vuković 2000: 34–44) тако схваћена протоплазма представљала би нулти степен.

1.2. Ослањајући се на тековине античке реторике, Лијежани су утврдили четири реторичка поступка којима се остварују супстанцијалне модификације језичких јединица: *delectio* (одузимање, изостављање), *adlectio* (додавање, умножавање), *imutatio* (супституција, замјена) и *transmutatio* (премјештање, пермутација). Ови поступци могу се уочити и у настанку фонеметиплазми – врсте фонеметиплазме које су, као што је већ речено, предмет овог истраживања. Уочавање извршених операција којима су реализоване, а затим њи-

³ Ријеч је о групи аутора (Жак Дибос, Френсис Едлин, Жан-Мари Клиненберг, Филип Менге, Франсоа Пир и Хедлин Тринон) из Центра за поетичке студије Универзитета у Лијежу. Они су све језичко-стилске операције назвали *метаболома*, а подијелили су их у двије велике групе. Прву чине метаплазме (операције у сфери звука ријечи и јединица мањих од ријечи) и метаграфеме (сфера писма), затим метатаксе (операције у области структуре реченице), те метасеме (тичу се замјена семема). Другу групу чине металогами, тј. трансформације у домену референције (Дјуба и др. 1986). О њиховом учењу в. опширније Vuković 2000: 197–205.

хово класификовање, представљају заправо сагледавање стилематичности ових језичких јединица. С тим у вези, оне ће бити подијелене на: 1) детракционе или рестриктивне, 2) адјекционе или простриктивне, 3) имутационе или супституционе те 4) трансмутационе или пермутацијске, с тим да су потврде за овај посљедњи тип фонометаплазми уочене само у комбинацији са супституцијом (облик *вође ← овдје*). Примјери у којима је остварено више типова фоностилемских онеобичајења биће засебно разматрани.

1.3. Стилгеност издвојених јединица условљена је чињеницом да се оне појављују у говору ликова, гдје им је главна функција говорна карактеризација. Наиме, у књижевно-умјетничком се тексту говор ликова (*иуђи ѿвор*) ставља у саоднос са ауторским како би се училе његове особине које доприносе карактеризацији лика. То је оно што Бахтин именује као „*јовор у јовору, исказ у исказу*“, али истовремено и *јовор о јовору, исказ о исказу*“ (Бахтин 1980: 128), а чиме се данас бави посебна научна дисциплина – репрезентологија.⁴ Приказивањем говора ликова, дакле, аутор допушта примаоцу да створи слику о њиховом образовању, поријеклу и социјалном положају (Black 2006: 63). Као што је у литератури уочено, туђи је говор подложнији фоностилемском структурирању (Ковачевић 1998: 12), мада су фоностилеме ове врсте код Ђопића присутне и у ауторском говору, те се тако губи јасна граница између та два сегмента репрезентолошког дискурса, чиме се остварује колоритни (сликарски) стил текста. У анализираној збирци, ријечи у којима су реализована онеобичајења на фонетско-фонолошком нивоу углавном су дијалектизми, што потврђује да је писац језик свог завичаја познавао веома добро. Дијалекатска лексика помаже да се одлика мјесни колорит, особености говора ликова, а такође може бити извор експресивног говора (в. Голуб 2010: 77). Међутим, поред дијалектизама, који су „најчешћа евокативна

језичка средства“ (Ћогас 1974: 29), међу примјерима издвојеним из Ђопићевих текстова заступљене су, али знатно мање, и фонометаплазме са функцијом звучне имитације, која се огледа у графичком представљању продуженог изговора појединих гласова.

2. Тип фоностилеме који се остварује супстанцијалним модификацијама у литератури се различито интерпретира. Лука Зима сврстао их је у етимологичне фигуре (1988: 202–209), а Крешимир Багић у фигури дикције (2012: XII). Поред Тошовића и Чаркића, овом врстом фоностилемског онеобичајења код нас се бавио и Милош Ковачевић (в. 1998: 11–23, 2012⁵). Александар Милановић писао је о ријечима у распрострањеном нестандартном облику као елементима разговорног стила у поезији Бранислава Петровића, али не називајући ову појаву фоностилемема/фонометаплазмама (2010). Пошто је, дакле, ријеч о већ обрађиваној проблематици, класификација издвојених језичких јединица у овом раду ослањаће се на наведене радове, али и на доступне лингвистичке рјечнике, првенствено *Енциклопедијски рјечник лингвистичких назива* Рикарда Симеона (1969). За утврђивање примарног, стандарднојезичког облика (протоплазме) у раду ће се консултовати *Речник Мајнице српске*, како шестотомни (РМС 1967–1976), тако и једнотомни (РМС 2007). Пронађени примјери упоређиваће се и са облицима у ауторском говору, који, ако су стандарднојезички, много доприносе стилгености самих фонометаплазми. Како би се утврдило да ли пронађени примјери одговарају стању у дијалектима, биће консултоване студије *Зайаднобосански ијекавски јовори* Милорада Дешића (1976) и *Говор личких ијекаваца* Милана Драгичевића (1986).

Фонометаплазме у анализираним Ђопићевим текстовима

1. Детракционе или рестриктивне фонометаплазме

Детракционе или рестриктивне фонометаплазме најбројније су уопште у језику јер се њима постиже једна од основних језичких тен-

⁴ О репрезентологији као лингвистичкој (под)дисциплини која се бави анализом туђег говора исп. Ковачевић 1998: 11; 2000: 245; 2012³: 13–14, као и тамо наведену литературу.

денција – економичност. Тако је и у језику анализиране Ђојићеве збирке. Фоностилеме ове врсте настају када се из стандарднојезичког, примарног облика лексеме елидира фонема или слог. Засноване су, дакле, на минус-поступку, али због допунске, стилистичке информације произашле из створене супстанцијалне празнине, може се закључити да минус заправо постаје плус (исп. Тошовић 1990⁵: 22). С обзиром на позицију и природу редукваног елемента дијеле се у неколико врста, а за већину њих примјери се могу наћи и у Ђојићевим *Планинцима*. То су: *афереза*, *ајокоја*, *елизија*, *синкоја*, *синереза* и *краса*.

1.1. Афереза је врста рестриктивних фонематаплазми која настаје изостављањем неке фонеме или слога на почетку лексеме (в. нпр. Simeon 1969/I: 18), што се понекад обилежава апострофом. Сљедећи примјери указују на њену велику заступљеност у анализираним Ђојићевим текстовима:⁵

Баш овај љоџић низашића не ваља, ни чесишића лага њод њим (253); *Ајге*, Вучене, сједи, ојриј се! (261); *А мене, видиш, с овом арџиџиџом моју одвући куд ти грађо* (276); *А већ, вала Боју, знаш како она добро љази свој човјека* (279); *Ено ља, бојами, црн ко аљинаџ* (293); *Ајге*, Бранко, сџо му вјера љађиније (293); *Знаш кад си нам оно на Ивањској љријовијеџо о ономе мудраџу шиџо но сџаново у винској бачви* (293); *Ајгемо*, људи, вође код Ђурана (300); *Ево ме, ево, ајге вамо* (301); *Ајге, ајге*, Јеко, исџеџи жени каву (307); *Лагно* – каже он – и нешиџо ме у љрлу *ваџа*, ваљда сам назеџо (316); *Та макар у џвоја љазде има досџа јабука каквије ођеш* (320); *Сини, свџи Иџија, сини, молим ти се вако љрешан* (320); *Теџи је јуче Видекања у оној арџиџи донио каве* (321); *Како се само роди вако дивјачан и џуџи* (323); *Ваздан данас она на ме риџуми* (334); [...] *сваку сам јој љубав чинио, а она се вамо љо зборовима љеџа с онијем засуканијем Кокрљом* (335); [...] *ља да на љлави оџају* (335); [...] *не звала се ја Дева, не љ црна Цџанка, ако ође* (335); *Иљаџу* ће џакије мравињака несиџиџи и оџу-

⁵ Сви наводи у овом раду вршени су према Ђорић, Branko (1980), *Војовници и бјегунци*, Sabrana djela Branka Ćorića, Knjiga prva, Sarajevo – Beograd: Svjetlost – Veselin Masleša – Prosveta, гдје је објављена збирка која је предмет анализе. Понегдје ће се, ради поређења, узимати у обзир и прво издање збирке (Ђојић 1940).

сџиџиџи (339); *Видиш да је, вала Њему, још живо и здраво* (341) и др.⁶

1.1.1. Примјери у којима је остварена афереза показују да се њена појава углавном своди на изостављање консонанта *x* у иницијалној позицији ријечи, те самогласника *o* у замјеничким прилозима и партикули *оно*. То је заједничка одлика главнине новоштокавских говора, па тако и крајишких (в. Дешић 1976: 58–60, 131–132). Због тога је она оволико заступљена и у говору Ђојићевих ликова, а одсликава првенствено њихово социјално и територијално поријекло. Афереза је веома присутна у разговорном стилу, а аутор се, полазећи од тога, свјесно користио ријечима у којима је она реализована како би стилизованим дијалозима својих ликова дао разговорни фон. Примјери у којима је изостављена фонема *x* нарочито су важни за говорну карактеризацију ликова. Наиме, они се појављују у говору ликова који представљају српско становништво, те самим тим добијају статус етнолекта.⁷ С друге стране, у говору лика муслимана *x* се на почетку ријечи чува: *Е ља, фала, сџари, и халали џрџ* (326).

1.2. Апокопа је рестриктивна фонематаплазма настала редукцијом фонеме или слога на крају ријечи, и то када није у питању самогласник испред ријечи која почиње вокалом (в. нпр. Simeon 1969/I: 88, Zima 1988: 205). И овај вид рестриктивних фоностилема чест је у збирци; углавном се губи сугласник *x* у свим врстама ријечи, а затим вокал *a* у рјечци

⁶ Крешимир Багић сматра да је у облику *џросџиџиџи* глагола *оџросџиџиџи* реализована афереза (2012: 7). Овај облик забиљежен је и у Ђојићевим текстовима: [...] *Бо џ му дуџи џросџиџо* (334); [...] *Боже ме џросџиџи* (335). Међутим, примјери нису уврштени међу остале јер РМС биљежи лексему *џросџиџиџи*. Иван Клајн не наводи овај глагол када пише о регресивној деривацији (2002: 244–246), али он јесте настао депрефиксацијом, тј. депревербацијом – одбацивањем префикса, чиме је промијењен глаголски вид мотивног глагола. То је, дакле, нова лексема, па се не може сматрати варијантом глагола *оџросџиџиџи*, а самим тим ни стилемом.

⁷ О присуству сугласника *x* у говору муслиманског становништва исп. Симић 2002: 45–46, као и тамо наведену литературу.

нека, вокал **и** у партикули *ли*, везницима *или* и *нији*, облику другог лица једине презенте глагола *јесам*, те облицима другог лица једине императива, вокал **е** у узвику *хајде*, вокал **о** у ријечи *нећо* и замјеници *свако*, сугласник **т** у секвенци **ст** и сл., што је и карактеристично за крајишке говоре (в. Дешић 1976: 57, 59, 60–61, 64–66, 133–135, 183):

Можда и (← *их*) *џамо чека бољи животи нећо нас* (255); *Је л џако браће, а?* (256); [...] *јес ти чуо шито казују* (262); [...] *а ја џе никад не уишита* (263); *А и џрбу ме данаске нешито боли* (270); [...] *је л де, браће!* (270); *Ил је можда вук, стпан де!* (271); *Свеједно ко су и шита су, само нек су људи, само нек су живи људи* (272); [...] *свак види да је џебди најџореднији сљејчовођа* (278); [...] *би л она била кана да џође за ме* (279); [...] *а онда ја остпадо брез свој крува* (279); [...] *и шитокаквије чува* (282);⁸ [...] *и неџичније ствари* (282); *Де, де, шито си се одма расшлавио!* (283); – *Ма јес, јес* (293); [...] *улетити међу џи да се марва не би џобола* (294); *Да, а мене је стпра да све џо не џројадне* (298), [...] *а нас џеџи-шест кукавније Босанца* (302); [...] *не звала се ја Мара нећ црна Цијанка ако јој шита џадне шака* (307); *Јес, јес, лука* (308); [...] *ко шито и* (← *их*) *данас џрави онај џолобради Дмијрић... У калују и* (← *их*) *салијева* (311); *Ех, сиром Илија* (312); *Та свак зна да смо ми сви радови божји* (312); [...] *а ове џодине нишће џе их биши за џродају, нишће џе која моћи да дочека Божића* (314); *Одма џе сруши ко да џе маљем ударило* (315); *Хајд, нека је са срећом* (315); *Не би никако ваљало да џи заборавимо* (316); *Одо* (← *Одох*) *ја одма џо коџо* (316); *Нико нећ Лазин најменик* (319); *Видиш да је родила боље нећ лани* (320); *Е мој Цвијо, јес видио данаске оне џјесме и оноја весеља* (333); [...] *нишће је било вакој сеира на црквенијем зборовима* (333); [...] *јес, браће, онда ти је све било дружчије* (334); [...] *нек сами Бој зна* (350); [...] *нашеј животи и нашије судбина* (351) итд.⁹

⁸ У Попићевим причама бројни су случајеви употребе форми с континуантама наставака старих тврдих основа у придјевској промјени, иначе широко распрострањених (не само у придјевској промјени) у свим новоштокавским говорима размјештеним западније од ријеке Врбас (исп. Дешић 1976: 220–221, 246 и 250; Драгичевић 1986: 134, 150–151 и 154–155, као и тамо поменуто литературу). Ови облици данас нису стандардни (в. Стевановић 1986: 88, Симић/Остојић 1989: 223), али њих је исправније сматрати морфостилемама, те се због тога у раду разматрају само ако је у њима остварена још нека модификација, као што је оваје случај (в. и 4.1).

⁹ Међу примјере у којима је остварена апокопа нису сврстани облици потенцијала са уопштеним (уравнати) облицима помоћног глагола *биши* (у 1. лицу јед-

1.2.1. **И** у ауторском говору остварује се апокопа, додуше само у везнику *нији*. Помак у супстандард у оквиру овог дијела репрезентолошког дискурса стилоген је јер се бришу границе између туђег и говора аутора, а цјелокупан текст добија колоквијални тон:

Али нишће је џоџрчао, нишће је викнуо да џа џричекају (255); *Нишће се знало одакле је* (258); [...] *нишће су узели косе, нишће су џријасали џтаблице с брусовима* (264) и др.

1.3. Ако се изоставља самогласник на крају ријечи, и то само испред ријечи што почиње вокалом, остварује се рестриктивна фонеметаплазма која се назива елизија (в. Simeon 1969/I: 299). Будући да се она реализује најчешће у поезији, и то ради еуфоније, очекивано је да није толико присутна у анализираној Попићевеј збирци. Изостављају се вокал **а** у партикули *нека*, те вокал **о** у поредбеној ријечи *нећо*, што илуструју следећи примјери:

Бој нек им је у џомоћи (255); [...] *и које леџе брже нећ икаква живина* (263); *Нек он само викне* (272); [...] *нек и хала џори* (332); [...] *нећ ово данаске* (333).

1.4. Рестриктивна фонеметаплазма настала редукцијом фонеме или слога у средини ријечи зове се синкопа (исп. Simeon 1969/II: 376). У новоштокавским говорима често долази до ове појаве, па су овакви облици лексема, природно, заступљени и у говору Попићевих ликова (најчешће се изоставља сугласник **х**, затим неакцентовани вокал **и**, а карактери-

нине и 1. и 2. лицу множине): *Зар би ја џек онако џоџећо* (284); [...] *ја би џрви џоџеко на џ* (303); *Та џројо би* (← *дих*) *у земљу од срамоџе...* (313); *А онако, само би* (← *дих*) *је цабе џрелијево* (317) и др. Са нормативистичког становишта у наведеним примјерима заиста се може уочити минус-поступак. Међутим, ова појава, карактеристична за народне говоре (в. нпр. Дешић 1976: 271–272, Драгичевић 1986: 167), тиче се морфологије. Облик *би*, којим се градио потенцијал 2. и 3. лица једине и 3. лица множине, схваћен је као окамењени глаголски облик и пренесен је на сва остала лица и бројеве (в. Белић 2006: 392), због чега га неки аутори сматрају партикулом (исп. Симић/Јовановић 2002: 247). Дакле, није ријеч о детракцији у правом смислу, него о уравнивању облика, тако да би ове примјере прије требало убрајати у морфостилеме.

стичан примјер представља и гласовни лик именице *чоек* (вок. јд. *чоече* и *чоце*), у којем је изгубљен сонант **в**, а такође и **ј** у међувокалском положају). Многобројни издвојени примјери одговарају стању у крајишким говорима (уп. Дешић 1976: 62–64, 132–133, 141):

[...] овај *ѝрки* живоѝ неосвијеѝљени (260); Па да, *чоце*, кажем ли ти (263); Ко би рекао да се жив *чоек* море овако вољети (272); Еѝо, да ѝа џандари *ѝоѝану* за ка-ѝурицу (275); Како мореш од *ѝреоѝе* тио и *ѝиѝаѝи* (284); [...] кад је ѝисала *чоеку* у Америку (285); [...] онако добро *ураѝиѝи* крмке (289); [...] ѝа она те је *огранила* (290);¹⁰ [...] да и ѝебе, Миѝане, онако *обладају* муве и обад (292); [...] све се узмуѝило ѝо *вр'у* ѝланине (293); Да знаш како *ѝрка ѝуѝа* ѝодузима кукавноѝ *чоeka* (298); *Чоек* сиромак нема ни неѝеље ни свеца (302); Видиѝе, сад у *ѝиову* коѝилу Ђуран вари крмеѝу меѝу (302); [...] досѝа смо се ми веѝ *наодали* ѝо овоме свијеѝу (311); Оне сам вечери у *ѝиовој* ѝојаѝи ноѝио (315); Сад Цѝиани и скиѝиѝице гриѝу од *сѝраоѝе* божје (318); Ка да никад жива *чоeka* видио није (323); Не јадикуј, добар *чоече* (326); *Снае* ми никад не ѝро-сѝиру и не ѝреѝресу креветѝа (330); [...] смеѝиѝу би се *чоек* с ѝамеѝи од своје ѝусѝе самоѝе (330); Не мили се *чоеку* ни да је окуси (334); [...] зна ти ѝај ѝјеваѝи, аѝиковѝи и залуѝиваѝи *маниѝе* цуреѝине (334); Ма ѝиѝа ти сад би, *чоце* божји! (334); О, ѝуди, ѝуди, ѝиѝа би сад овоме *чоеку!* (334); Тако је једном *чоеку* од Пеѝровѝа (350) итд.

1.5. Хаплоглогија настаје редукцијом једног од два једнака контактна слога у ријечи и као таква представља посебан случај синкопе (Simeon 1969/I: 460). Присутна је у западнобосанским говорима (в. Дешић 1976: 191–192), а у туђем говору у Ђопићеве прве двије збирке забиљежени су примјери именица *куруз*, *куруза* и *курузана* (уп., нпр., *Пхи*, *ѝасѝи* неки свиѝи, *све* ти дају *сѝари* сомун и *курузу* (76); [...] *макар* би се оно *куруза* сѝасило (118); [...] *зѝромиѝа* се одозѝо неѝиѝо колик ево ова *Три-вичина* *курузана* (217) и др.). Међутим, у *Планинцима* ових облика нема (тачније – не појављују се ове лексеме у говору ликова чак ни у стандардном облику). С друге стране, у ауторском дискурсу забиљежени су књижевни

¹⁰ Овдје је префикс остварен у свом основном виду јер је изостављен сугласник **х**, па нема једначења по звучности.

облици (ту се појављује и именица *курурузи-ѝиѝе*):

[...] и да сваком баѝи ѝолем комад *курурузе* (270); [...] *наѝоварена* *курурузом* и круѝним жуѝиѝм мисирачама (281); *Троје* кола ѝуна *куруруза* (281); [...] *сједи* сѝари Ђуран *ниже* *куруруза* (290); *Свијеѝ* насиѝао силне *курурузе* (292); [...] *ѝреко* свиѝу ѝилових зелених *курурузиѝиѝа* (295); [...] *кад* ничу ѝрви рани *курурузи* (296); [...] *наѝоварена* ѝаковима *куруруза* (346).

1.6. Релативно често у говору Ђопићевих ликова појављује се прилог *сведно*. Ако се посматра наведена лексема (*свеједно* → *сведно* → *свѝдно*), у којој се два иста вокала сливају у један након синкопирања сугласника између ѝих (сонант **ј** често се губи у интервокалном положају), јасно је да се она може схватити као примјер синерезе, рестриктивне фонематаплазме у којој долази до контракције двају вокала или слогова у један. Природно, у исту групу спада и твореница којој је овај прилог мотиватор – полусраслица *све-сведно*:

[...] *сведно* ко ни ти (262); *Шѝркљо* би се *све-сведно* ко она моја бенаѝиѝа *Мркуѝа* (292); [...] *нама* је баш *свѝдно* (318).

1.6.1. Синереза се код Ђопића много чеѝће остварује контракцијом вокалске групе *-ао* у мушком роду глаголских придјева радних и у ријечи *као*, те именицама које у стандардном језику завршавају вокалском секвенцом *-ао* (*ѝакао*, *коѝао*). У већем дијелу крајишких говора вокалска скупина *-ао* сажима се у *-о* (в. Дешић 1976: 76–78), што је видљиво и из примјера преузетих из говора Ђопићевих ликова. Сви они доприносе преношењу особина разговорног стила у Ђопићеве текстове, те чини дијалоге његових ликова реалистичнијима:

Еѝо, куме... *сѝиѝо* и ја (259);¹¹ [...] *да* једанѝуѝи *оѝиѝо-чине* „*ко* *човѝек*“ (259); [...] *ѝаѝиѝи* се *ко* и свако женско (269); [...] *а* *лијеѝа* је, роѝени мој, *ко* ѝорска вила (279); *Среѝан* си, *Илиѝа*, *ко* *један* ѝо *један* (279); *Ко* би сад

¹¹ Синереза је остварена само уколико се ради о крњем перфекту. Ако је пак у питању аорист, онда је у овом примјеру реализована апокопа (*сѝиѝо* и ја ← *сѝиѝох* и ја).

сїаво њред ваком њриликѡм (284); *Зар би ја шек онако њѡишеѡ* у њу срећну Вранцуску да не морам (284); *Ви жене сїе истїо ко и гїеца* (285); [...] *колики је само на-расїѡ* (288); *Сељак, ко сељак* (289); *Ја ко озебо сунца чекам* (290); [...] *Знаш кад си нам оно на Ивањској ѡришовиједо* о ономе мудрацу *шїѡ* но *сїаново* у винској бачви (293); *Ѓаћа ме од шује мазо* (294); [...] *ѡрави ѡравцаїи војнички коїѡ* (301); [...] *она сїрема од које је свијеїи дрхїѡ* (302); [...] *реко* би чоек душа му је у носу, не би ѡи ѡај *издржо* шїреїи ни за нећељу дана (303); [...] *кад се оїуда враћѡ* (303); *Е, ко би се шѡ од њеїа надо* (303); *Неће ѡи ово ѡроћи ѡако лако ко кад си ѡокрала Тодорове ѡилиће* (308); *Та ѡроїѡ* би у земљу од срамѡше... (313); *И да знаш ракија – ко ѡром* (315); [...] *не ѡне ѡи да се код мене најѡїеїи ко мајка* (315); [...] *данас ѡи је ѡмоїѡ* око јабука (316); [...] *ваљда сам назебо* (316); *Одо ја одма ѡо коїѡ* (316); [...] *сву ноћ нешїѡ чаїшїи ко ѡїѡ у цркви* (320); [...] *жупїи се она ракија ко смїље* (332); [...] *лијей ко јабука* (334); [...] *који је већ свађе сїїїѡ* (335); [...] *имаїи их силу једну ко ѡас бува* (343); [...] *видїи ли само како се смркло ко у вечерње доба* (348); *Та како је онај од Пеїровца дочеко сина* (350) и др.

1.6.2. С друге стране, у крајевима који се граниче са Ликом и Далмацијом или се налазе у њиховом даљем сусједству врши се сажимање секвенце *-ао* у *-а* (в. Дешић 1976: 75, Драгичевић 1986: 75–84). С тим у вези, занимљив је примјер говорне карактеризације лика у причи „Унук Гајана Кукића“ у збирци *Под Грмечѡм*. Наиме, у оквиру ауторског дискурса стоји: *Тај њихѡв ковач, Марко Бркљач, био је родѡм Личанин* као и већина сїановника из ѡе ѡїшїїине круїскої среза, ѡа се иза окуїацїје ѡресели с ѡорѡдицом у Босну, јер ѡу бијаше до-сїа ѡусїе зираїне земље (34). Ђопић је, ко што је већ наглашено, добро познавао дијалекатске особине свога краја, те се, природно, у репрезентолошком дискурсу који представља разговор ковача са мјештанином Мићанѡм, унуком Гајана Кукића, такође поријеклом Личанином, уочава синереза остварена контракцијѡм *-ао* у *-а*. Лик ковача појављује се и у збирци *Планинци*, у причи *Јунашїїво сїарѡїа ковача*, гдје су поново заступљени облици овог типа:

[...] *у шїїа си се сад заблеја* (323); *Ја да никад жива чоєка видїѡ није* (323); [...] *јесам ли ѡи, браїше, река да ћемо ѡо нас двоїца ѡудїїи и уредїїи како ѡреба*

(326); [...] *не би ли и он урадио овако ка ја малоїрије* (326).

1.6.3. Лексема *као* и глаголски придјев радни у разговорном језику врло се често употребљавају у супстандардном облику, са контрахованим вокалским секвенцама, чак и код образованих људи.¹² С тим у вези, није чудно да се ови облици јављају и у ауторском говору анализираних Ђопићевих прича:

[...] *наїїѡ се Глишѡ ко мајка на њеїѡвој сахрани* (310); [...] *и заїрли оно буренце ко браїи најрођенијеїа* (317); [...] *грїше ко ѡрушї* (318).

1.7. Краза је посебан случај контракције јер настаје спајањем крајњег и почетног вокала двију контактних ријечи, те тако од двије ријечи настаје једна (Simeon 1969/I: 721). Ова фонеметаплазма реализована је и у Ђопићевој збирци, у лексеми *шїїѡно*, која је настала захваљујући аферези (*шїїѡ* + (*ѡ*)но), а то доказује примјер у којем није остварено срастање: *Знаш кад си нам оно на Ивањској ѡришовиједо* о ономе мудрацу *шїїѡ* но *сїаново* у винској бачви (293). Бројнији су случајеви у којима је реализована краза:

Срећан си, Илија, ко један ѡо један, шїїѡно кажу (279); [...] *види Бої, шїїѡно* рекли ми шїезацїи (288); [...] *да све ѡо ѡусїѡ не ѡїстане, шїїѡно* се каже (298); [...] *ѡјећаѡ је да је роћак и близак чак и ономе облаку шїїѡно* се сїусїїѡ наг Грмеч (328).

1.8. Често се у једној ријечи јавља више типова фонолошких рестрикција, а такви случајеви забиљежени су и у анализираним текстовима.

1.8.1. У ријечи *ајг* (← *хајге*) реализоване су афереза и апокопа:

Ајг, сад и *ѡи дођи* (257); *Ајг, ајг, шїїѡ* си се завијек здеїежїѡ (270); *Ајг* сад и *ѡо најѡвари на ме* (276); *Малїша, ајг* ми, душе ѡи, реци (279); *Ајг, ајг, боље ѡи је исїеци ону ѡолу бијеле мисираче* (283); *Ајг, ајг... само ѡѡорїш* (320); *Ајг, бјежи, не ѡријешї се* (341).

¹² Ова је појава у разговорном стилу „неупадљива, али се врло живаво одржава и у говору језички писменијих интелектуалаца“ (Симић/Јовановић 2002: 246).

1.8.2. Афереза и синкопа остварене су у неким облицима показних замјеница за кавоћу:

Ко би сад с'лаво њред ваком (← оваквом) њрилицом (284); [...] ниј је било вакој (← оваквој) сеира (333).

2. Адјекционе или простриктивне фонеметаплазме

Адјекционе или простриктивне фонеметаплазме много су рјеђе уопште у језику (в. Тошовић 1990⁶: 18), па, природно, и у говору ликова у Ђојићевој раној прози. Уколико се као критеријум узме положај који заузима додатни елемент у структури лексеме, издвојени примјери могу се подијелити у три подтипа: њро(с)џеза, њарајоја, ејенџеза и алонжман.

2.1. Ако се фонема или слог додају почетку примарног облика лексеме, остварује се про(с)теза (в. Simeon 1969/II: 219). Најчешће се као протетички елемент у новоштокавским говорима јавља сугласник **ј** у неким ријечима које почињу самогласником (уп., нпр., Драгичевић 1986: 91). Такви су и примјери ријечи *јојет* преузети из Ђојићевог текста:

Јојет ће њеби њвој Глојњар њријалијет на њробу свијећу (256); [...] *јојет* остјадо брез дувана (300); *А ми, боме, јојет* нишџа (302); *И ено ја јојет* (302); [...] *ја ејо ја јојет* жива и здрава (303); [...] *јојет* ја моћу да се држим и да радим (335); *А ја јојет* нишџа (335); [...] *а ја ћу јојет* остјајет (340) итд.

2.2. Парагога се остварује додавањем фонеме или слога крају примарног облика лексеме без етимолошког оправдања (Simeon 1969/II: 14). Примјери из Ђојићевих прича који илуструју ову појаву јесу дијалекатске варијанте временских прилога:

Сџара, данаске сам чуо за њу Арјенџину (265); [...] *а крава се ноћаске* џели (269); *А и њрбу ме данаске* нешџо боли (270); [...] *ви се чудитџе* зашџо ја *данаске* сједим у овоме њрејрајџу (301); *Прољетоске* смо њо-џравили кров (318); [...] *јеси ли вечераске* јео кисели крув (321); [...] *шџо сам ја оно јујроске* џеби њрикричала! (332); [...] *неј ово данаске* (333); [...] *каква је ово сџрђња са мном јујроске* (338) и др.

2.2.1. Стилистичку вриједност они добијају ако се упореде са стандарднојезичким

облицима који су забиљежени у ауторском говору: [...] *како се само данас држи* (333); *А сџаром су ноћас* нешџо драјет били (333) и др.

2.3. Ако се фонема или слог умећу у средину примарног облика лексеме, остварује се епентеза (Ковачевић 1998: 19). Примјере издвојене из Ђојићевих првих прича, а у којима је остварена епентеза, највећим дијелом чини ријеч *брез* (← *без*). Поред ње, ту су и придјеви *убојет* (← *убој*)¹³ и *самџјет* (← *самџет*):

[...] *а нас двоје сами самџјет њоред врела...* (285); [...] *сваке сам убојет* нећјеље доље (300); [...] *ја ме срамџа ићи брез* новџа (300); [...] *јојет остјадо брез* дувана (300); *Зар брез* нас да носити и дијелити? (308); *А остјадо кисели крув брез* квасџа, реџи? (321); [...] *земља џешка и јака брез* краја и конца (340) итд.¹⁴

2.4. Тип простриктивне фонеметаплазме јесте и алонжман, који настаје продужавањем гласова у току изговора. „У језику књижевног дјела продужавање гласова врши се понављањем знака (тј. слова)“ (Ћогас 1974: 27). Функција алонжмана свакако је звучна имитација, а аудитивне слике које се њиме добијају „дају контексту специфичну вриједност сликовитости“ (Ћогас 1974: 28). Тако је и у анализираној збирци, гдје је писац настојао постићи експресивност израза тзв. графичким оноματοпејама:

Еј, људи, људи-и-и... ова-а-амо, ва-мо... (258); *Е-е...* (291).

¹³ Овај облик сврстан је у примјере епентезе будући да се сегмент **-ит** умеће испред настав(а)ка за облик. С друге стране, могао би се сматрати и примјером парагоге.

¹⁴ Радмило Маројевић истиче да је у ијекавском српском замјена јата заправо шеста вокалска фонема, „чији је основни вид у књижевном језику херцеговачког типа [ије], а алофони су [је], [и] и [е]“ (2001: 120; в. такође Маројевић 2000). Посматрано, дакле, са таквог фонолошког становишта, нестандартне замјене јата са [ије] исправније је сматрати супституционим него простриктивним фонеметаплазмама (уп. примјере *дијејет* уместо *дјејет*, *дијевојка* уместо *дјевојка* (у Simeon 1969/I: 242); *вијерна* уместо *вјерна* (у Zima 1988: 208) и др.). Стога, прије супституционом него простриктивном фонеметаплазмом требало би сматрати нестандартни облик придјева *јешан* у сљедећем примјеру: *Светла моја крсна славо, сџаси и њомилуј јрешна* човјека (271).

3. Имутационе или супституционе фонометаплазме

Имутационе или супституционе фонометаплазме такође су честе у говору Ђопићевих ликова. За разлику од пермутационих, у њима се мијења фонолошки састав лексеме, будући да се једна или више фонема из примарног облика супституише другим фонемама у стилематичном облику (Ковачевић 1998: 21).

3.1. Међу разноврсним супституционим фонометаплазмама у дискурсу анализираних Ђопићевих прича издвајају се замјене фонема **х** и **ф**, те секвенце **хв** > **ф**¹⁵ у лексеми *хвала*, што је у складу са стањем у крајишким говорима (в. Дешић 1976: 131–141), али и у главни-ни новоштокавских говора:

[...] из *Бијаћа* су с *џојовима* долазили (262); [...] који себе може *крувом* хранили (278); [...] брез свој *крува* (279); *Зар* би ја *џек* онако *џојо* у *џу* срећну *Вранцуску* (284); *А* је ли далеко *џа* *Вранцуска* (285); *Па, фала* (288);¹⁶ [...] *донијети* *џреџи* *ораса* (294); *Вењер* се, *брајте* мој, носи [...] а *џи* брже-боље *зайалиши* *вењер* (294);¹⁷ [...] *крвав* *крув* (298); *Чоек* *сиромак* (302); [...] *ајдемо* ми код *Микаила* у *џој* (309);¹⁸ *Крисије*, *исти*ни *Боже* (314); [...] *ко* ја *сиромак* (315); [...] и *нашој* *Совији* *бар* *џи* *лиџе* (315);¹⁹ [...] *болестан* је *сиромак* *одавно* (316); *А* оно *џи*о си *рекао* *даџи* *Совији* (317); [...] *јеси* ли *вечераске* *јео* *кисели* *крув*, *сјећаш* ли се? *А* *ојкуд* *кисели* *крув* *брез* *квасца*, *реци*? (321); *Е* *џа*, *фала*, *сџари*, и *халали* *џруд* (326); [...] *овдје* је само *џросџрана* и *бескрајна* „*џарокија*“ *оној* *Ђуриној* *веселој* *Боја* *добричине* (344).

3.2. Такође су веома бројни облици презенте глагола *моћи* у којима је консонант **ж**

супституисан консонантом **р**, а често и вокал **о** вокалом **е** (уп. Дешић 1976: 199–200). Они се јављају искључиво у говору ликова. Има још много примјера супституција (**с** са **ш**, **љ** са **ј** итд.):

Море *биџи* *да* је *све* *џо* *некаква* *вараницја* (263); [...] *џо* се *море* *вјеровати* (263); *А* *море* *биџи* *да* и *није* *џре* *ко* *мора* (266); [...] *џако* *неџи*о *као* „*Прајска*“ (← *Пруска*) (266); [...] а *море* *биџи* и у *бувару* *ја* *сџрашиџи* *који* *ред* (276); *Видим*, *воздиџло* се *око* *ње* *чиџаво* *џудо* *слијеџаца* и *остџалих* *џросџачина* (278);²⁰ *А* *једном* *ја* у *Прајској* (282); *Како* *мореш* *од* *џреџије* *џо* и *џиџаџи* (284); *Илија*, *џа* *зар* *мореш* *џако* (284); [...] а *мореш* *онако* *џриџеко* *сџоменуџи* и *свеџа* и *крџи* *џаџин* (290); [...] о *људи* *љуџки*²¹ (290); [...] *море* *биџи* (301); [...] *мореш* *исџеџи* и *Мари* (307); [...] *начињен* *од* *џименџи* *а* *џрџине* (311);²² [...] *свој* *џрџени* *џименџи* *крџи* (312); [...] *диџе* *од* *џименџи* *а* *џрџине* (312); [...] *џиво* је *џрџене* *џорује* (312); [...] *салијеваџи* *сџоменџ* *од* *џивоје* *џименџе* (313);²³ *Ма*, *брајте*, *моремо* (315); [...] *ни* *киша* *нам* *ниџи*а *не* *мере* (318); *Уф*, *џаволи* *ш* *њим* (319); *Море*, *море* (320); *Како* се *само* *роди* *вако* *дивџачан* и *џуи* (323); [...] *ако* *џиџо* *мореш* *око* *куће* (327); *Ево*, *сџари*, *џи* *ако* *џиџо* *мореш* *око* *куће* *да* *џриџазниш*, *а* *ако* *не* *мореш*... (327); [...] *џрџен* *фес* (334). [...] *џеде* *нико* *жив* *из* *куће* *џиџераџи* *не* *море* (335) итд.

3.3. Посебна врста супституције реализована је у прилогу *вавијек*. Он је сврстан међу фонометаплазме јер је у поређењу с обликом *увијек* стилски маркиран – има архаичну црту. Међутим, због специфичног односа творбених форманата **у-** и **ва-** овај примјер могао би се сматрати и морфостилемом односно дериватостилемом:²⁴ [...] *џледаш* *вавијек* *неџремице* у *њу* (335).

¹⁵ Промјена **хв** > **в** у иницијалној позицији, забиљежена у крајишким говорима (Дешић 1976: 135–136), разматрана је у склопу аферезе (в. 1.1).

¹⁶ Примјер је веома стилоген. Појављује се у говору лика сељака, старца коме син долази из града након седам година. У тој причи аутор нарочито наглашава разлике између говора оца и сина, укључује и персирање, које оцу нарочито смета, а у синовљевој реплици појављује се стандардни облик лексеме: *Хвала на џиџању, добро је* (288).

¹⁷ Уп. у ауторском говору у једној причи: [...] *скиџе* с *чавла* *мали* *млинарски* *фењер* (269).

¹⁸ Исп.: *Узети* *брајџи* *Михаило* (307); [...] *џојави* се *Михаило* (308).

¹⁹ Уп. у ауторском говору: *Еџо* *неџе* *Софији* *даџи* *ракије* (317).

²⁰ Реализована је супституција вокала **а** у архаичном глаголу *ваздиџи*.

²¹ Уп. у истој реплици: [...] *да* се *једаниџи* *онако* *од* *срџа* и *људски* *расџриџамо* (290).

²² У посљедњој реплици овог лика појављује се стандардни облик: [...] *џа* *да* се *ја*, *драџости* *моја*, *међу* *њима* *џојавим* с *Дмиџриџевим* *џименџи* *сџоменџком* (313). Ово је, вјероватно, превид аутора, а тако је и у првом издању (в. Ђопић 1940: 73).

²³ Оваје је именица у женском роду, што јој даје и морфостилемски статус.

²⁴ У лингвистички стилеме добијене неким од творбених начина посматрају се у склопу морфостилестике и називају се (деривационим) морфостилемама (исп. нпр. Antoš 1974: 63–65, Vuković 2000: 78–79, Katnić Bakaršić 2001: 239–242, Jeffries/

3.4. У анализираној грађи издвојени су и примјери у којима се на површинској структури може уочити супституција фонема, али њихово је одступање од нормe много више у вези с морфологијом него фонологијом, те стога имају статус морфо(но)стилема. То су облици датива, инструментала и локатива множине личних замјеница (*нами, вами*), облици вокатива вишесложних именица женског рода на **-ица**, те нестандардан облик презента глагола *засијаши*:

Па, фала вами који се за нас расијајујете (288);²⁵ [...] и да *тако заувјек засијем* блажен и уморан од среће (297);²⁶ *Јес, јес, лука, а шито ти је под кикљом, крадљивцо!* (308).

3.5. Важно је напоменути да се у говору ликова у склопу анализираних репрезентолошких дискурса појављују и нестандардни икавски облици, који су у крајишким говори-ма двоструког поријекла: „или су из западно-босанског шћакавског говора, тј. новијег су поријекла, или су из икавских говора западне Херцеговине, Далмације и Лике“ (Дешић 1976: 122):

Зар се може прејорити да зова и кујина докрајче тируд многих јодина (254); [...] *лакше би се живило* (254); [...] *видићемо сјушра* (319); *Шта је тебе брија, орило, јорило* (320); *Иљаду ће шакије мравињака неситаши и ойусиши* (340).

McIntyre 2010: 46–50, као и тамо поменути литературу), што је у складу с чињеницом да се дериватологија дуго сматрала дијелом морфологије. Међутим, она је данас аутономна дисциплина, те би требало, с тим у вези, из окриља морфостилистике као посебну под-дисциплину лингвистике издвојити дериватологију (уп. у руској стилистици стилистика словообразования у Голуб 2010: 193–212), чија би основна јединица била дериватостилема.

²⁵ Ово је форма персирања.

²⁶ Дешић је забиљежио овај облик (1976: 260). Ово је честа грешка и у говору образованих људи, што умањује стилогеност примјера. Међутим, да је ријеч о стилемима потврђује реплика једног лика у којој се појављује стандардни облик: *Не даш чељадећу да засиј* (320), а такође и примјер из ауторског говора: *Брижњи ситарац ситрајује за јабуче, куне крадљивце и не може да засиј* (321). О презенту овог глагола в. Стевановић 1986: 348–349.

3.5.1. Икавски рефлекс јата мјестимично се појављују и у ауторском дискурсу. За неке од њих није сигурно да их је писац свјесно користио. То су следећи примјери:

Оставио су људи своје сикуре и брадвље (259); [...] *коју је Мара одавно желела* (286); [...] *ја се још више збуни, поцрвени и ситаје се обзирајући околу* (338).²⁷

3.6. Екавизми се понекад срећу и у крајишким говорима.²⁸ Заступљени су и у говору Ђојићевих ликова, али нису нарочито стилогени – у питању је замјенички прилог *овдје*, а његов екавски облик често употребљавају и говорници ијекавског српског, па је чак могуће да се ови примјери појављују случајно. Наиме, у једној причи он је забиљежен на четири мјеста, у варијантама натписа са надгробног споменика, али двапут као *овдје*, а двапут *овде*:

Овдје почива у миру божијем Вук... (311); *Овде почива у миру божијем...* (312); *Овде почива рад божији* (312); *Овдје почива у миру божијем Глијорије Качавенда...* (313).

3.6.1. Забиљежена су два примјера екавизма и у ауторском говору:

Најмлађа им сестра, још неугаја, поцрвене (289);²⁹ [...] *а ситарац је оборене главе ћушао крај разјореле вајре и сјећао се својих синова* (347).

3.7. У посебну групу супституционих фоноетапазма могу се сврстати лексеме у којима су реализована нестандардна ијекавска јотовања. И овакви примјери (углавном **тј** → **ћ**, **дј** → **ђ**) бројни су у дискурсима туђег говора Ђојићеве збирке:³⁰

[...] *ми ћемо докрајчићи овђе* (255); [...] *која је невоља поћерала за шаком жија* (260); [...] *виђе ли ти ију машину?* (263); *Молим ја тебе да сад њеја онај малени шарени јад оћера* (275); *Гдје ће ја ова смрдљива хартијница оћерају чак у Крују* (276); *Мој рођака и као у*

²⁷ Уп. [...] *свјетлости на ледини поћамње и чийава околина некако пооружје и дође ијућа и нејријашељска* (283).

²⁸ О могућим разлозима в. Дешић 1976: 120–121.

²⁹ Уп. у ауторском говору [...] *зацрвенеће се обојени цеменићи крсиови* (311).

³⁰ На овом мјесту не наводе се лексеме у којима је осим нестандардног јотовања дошло до још неких модификација. О њима ће бити ријечи касније.

неку руку и **ираћедга** њокојноја Голуба Бабића чийава је војска **иражила** и **ћерала** (276); [...] **да сће** ви **вићели** некакав сѝвор – њола риба, њола **ћевојка** (282); [...] и **и**ледају рибу **ћевојку** (282); [...] **људи** с **ридом** **ћевојком** (283); [...] **ја** сједи **овће** (290); **Би** ли **ѝи**, **вјере** **ѝи**, **ѝро**шлоі **ѝонећелька** у **Круји**? (294); **Нећельа** је (300); [...] **сваке** сам **убоѝиѝе** **нећелье** **доље** (300); [...] **јесте** ли **вићели** (301); [...] **видиѝе** ли **ви** **куд** се **ћеге** (← **дјеге**, аорист глагола **дјенуѝи** се) она сила **Швадина** (302); [...] **нема** **чоек** **ѝија** **вићели** (303); **А**, **вићаж** **де** **деѝиѝије** (308);³¹ **Нек** **ме** **само** **они** **не** **вићеше** (338) и сл.

3.8. Међу супституционим фоностилемама уочен је и примјер у којем су остварене по двије супституције – нестандартно ијекавско јотовање, а затим једначење по мјесту творбе у инфинитиву глагола **исѝјерати**: [...] **ѝеде** **нико** **жив** **из** **куће** **иѝћерати** **не** **море** (335).

4. Комбиновани типови фоностаплазми

4.1. Комбинације детракције и адјекције
Забљежен је један примјер у којем су остварена два типа фоностилемских модификација примарног облика, и то апокопа и синкопа: **Иљагу** **ће** **ѝаквије** (← **ѝакви(је)х**) **мравињака** **несѝаѝиѝи** и **оѝусѝиѝиѝи** (340).

4.2. Комбинације детракције и супституције

4.2.1. Учени су бројни примјери са обликом замјеничког прилога **ѝгје** у којем су остварени афереза (изгубљено иницијално **г**) и нестандартно ијекавско јотовање:

[...] **ће** **смо** и **никли** (255); [...] **ће** **му** је **ѝа** **Ариенѝиѝина**? (266); [...] **ја** **ме** **море** **ће** **на** **ѝуѝу** **сресѝиѝи** она **мрѝина** (269); [...] **ама** **ће** **је**, **казуј!** (281); **Ма** **ће** **је** (283); **Еѝо**, **ће** и **ја** **дочека** **мира** и **оѝѝочинка**... (298); [...] **чује** се **обрлајѝинанѝи** **ће** **виче** (302); [...] **ће** **су** **кључеви** **од** **ковчеја**? (306); [...] **ће** **су** **ѝи** **кључеви**, **Теѝо**? (306); **А** **ће** **сѝе** **досад** **биле** (308); [...] **ће** **ваздуѝиѝи** **дан** **окреће** **коње** у **вршају** (319); **Баба**, **ће** **су** **нам** **оне** **роѝуље** **да** **му** **ја** **ѝокажем**. **Еј**, **баба**, **ће** **си** **јуче** **осѝавила** **роѝуље**? (320); **Ће** **ли** је **доѝле** **био** (350).

³¹ У крајишким говорима забљежено је да глаголи на **-ѝти/-им** прелазе у глаголе на **-ати/-им** (в. Дешић 1976: 158). Дакле, у овом примјеру извршено је нестандартно ијекавско јотовање, док је наставак 2. лица једине императива као код глагола V Стевановићеве врсте, што га уједно чини и својеврсном морфостилемом.

4.2.2. Синкопа и нестандартно ијекавско јотовање остварени су у бројним лексемама чији је мотиватор замјенички прилог **ѝгје**, те у именицама **мећег** и **мећегар**, које илуструју појаву губљења сонанта **в** између **д** и **ј**ата у дијалектима (в. нпр. Драгичевић 1986: 91):

[...] **Осѝоја**, **Глиѝо**, **Вучен**, „**Мећег**“, **Триво** (259);³² [...] **а** **вјечѝиѝо** **ѝарави** **Мећег** (259); [...] **а** **ѝамо** се **неће** с **ону** **сѝрану** **чује** **луѝа** и **звекетѝи** (263); [...] **да** **саг** **леѝем** **неће** **вође** **украј** **ѝуѝа** (297); [...] **има** ли **ѝе** **ѝје** у **живоѝу** (301); [...] **ниће** **ниѝиѝа** **не** **осѝаге** (301); [...] **који** је **већ** **сваће** **сѝиѝо** (335); [...] **ниће** **једноі** **ѝраја** (349) и др.

4.2.3. Синкопа сугласника **х** и нестандартна икавска замјена **ј**ата остварене су у примјеру: [...] **ѝриѝоѝа** **вам** је **збоі** **овоја** **дјеѝеѝиѝа** (303).

4.2.4. Синкопа (губљење **м**) и супституција **ж > ѝ** остварене су у множини именице **ѝандар** (једнина није забљежена):

Еѝо, **да** **ја** **ѝандари** **ѝојану** **за** **каѝуриѝу** (275); [...] **да** **су** **ѝо** **ѝо** **ѝослали** **ѝандаре** (276); [...] **да** **ја** **ѝеја** **за** **ѝо** **ѝандарима** **не** **ѝужим** (317).³³

4.2.5. Синереза и нестандартно ијекавско јотовање реализовани су у глаголском придјеву радном глагола **наѝјерати**: **Наћеро** **би** **ја** **ѝеја** **да** **он** **ѝоре** **на** **Меѝи** **један** **дан** **која** (293).

4.2.6. С друге стране, у сљедећем глаголском придјеву радном остварене су синереза и нестандартна икавска замјена **ј**ата: [...] **ја** **ѝиѝо** **си** **се** **зайѝо** **усѝкиро** (315).

4.3. Комбинације трансмутације и супституције

Трансмутационе или пермутационе фоностаплазме представљају промјену реда појединих фонема или слогова у лексеми. Њима се, дакле, не мијења фонолошки састав примарног облика лексеме. Том типу фоно-

³² Модификација је остварена у надимку који се помиње у ауторском говору, што је додатно наглашено наводницима кад се први пут појављује.

³³ Могло би се рећи и да је у овим случајевима реализована апокопа, а не синкопа, јер се губи посљедња материјално изражена фонема у облику номинатива једине, али будући да је то фонема испред падежних наставака, облик је сврстан међу примјере синкопе.

стилема припада метатеза, која се остварује када фонеме у једној лексеми замијене мјеста (в. Simeon 1969/I: 815–816). Као што је већ у уводу речено, у збирци *Планинци* нису забиљежене потврде овог типа, осим у облику *вође*, гдје су остварени метатеза и нестандартно ије-кавско јотовање:

[...] *сад сам је вође мейнуо* (283); [...] *да сад лејнем неђе вође украј иуша* (297); [...] *и вође се расиријовиједа код мене* (335).

5. Посебни типови онеобичајења

5.1. Међу посебне типове онеобичајења сврстан је примјер показне замјенице за каквоћу *џаки*, у којем јесте остварена синкопа, али је и облик из којег је настао (*џакви*) дијалекатски:³⁴ [...] *најписаће џвој дост џеби џаки сјоменик* (311).

5.2. И дијалекатска варијанта лексеме *као* издвојена је у посебне типове онеобичајења. То је *канда*, забиљежена у ауторском говору: [...] *али џо их је канда још више зближило* (255). Ријеч *канда* умјесто *као* (*оно*) *да* односно *кано да* (в. Клајн 2002: 140) забиљежена је у дијалектима (в. Драгичевић 1986: 79). Најстала је тако што је остварена краза (спајањем крајњег **о** лексеме *као* и почетног **о** лексеме *оно*, с даљим сажимањем – *кано*), а, с друге стране, апокопом вокала **о** испред *да*, те, на крају, коначним срастањем дијелова конструкције. Као архаизам односно дијалектизам, ова јединица може се сматрати и лексикостилемом.

5.3. Из примјера у којима је остварена апокопа/елизија искључен је дијалекатски облик *колик*. Наиме, он заиста јесте добијен из стандарднојезичког облика редукцијом финалног вокала, али се у Ђојићевим текстовима појављује у окамењеном, транспонованом облику с функцијом поредбене ријечи ('велик

као/попут'). Ова форма свакако има стилску вриједност, али прије би се могла сматрати лексикостилемом:

[...] *џа човјек искоја ирумен злаџа колик гјечија џава* (266); [...] *ридеџина колик највеће ирасе* (293); [...] *мало мушко дијеџе колик онај мој Тривица* (303).

5.4. Посљедњи примјер који се овдје наводи јесте следећи: [...] *нејо џи мораш вечерас џвом имењаку Тривици џо џеџреује* (269); *Ух, какво џеџреује* (269); [...] *усред дијела дана џроши џеџреује ко да је вода* (294). То је варијанта стандарднојезичког *џеџролеј* или *џеџролеум*, како се и појављује у ауторском говору: [...] *и џолуваку за џеџролеум* (270). Као „полупреведеница“ (други дио је преведен), ова лексема представља предмет проучавања лексикологије односно лексикостилистике. У РМС забиљежен је само облик *џеџроује*, тако да би примјер из Ђојићевих текстова могао са фоностилистичког становишта бити занимљив само због спојног вокала **-е-** умјесто **-о-**, мада због природе гласа **р** у српском језику није на овом мјесту необична појава аломорфа **-е-** (уп., нпр., *царубица* : *цареубица*).

Закључак

1.0. У раду су анализирани фоностилеми у Ђојићевој збирци *Планинци* (1940), и то оне које су остварене супстанцијалним модификацијама структуре ријечи на фонетско-фонолошком нивоу, а које се у литератури називају (и) фонеметиполозијама. На основу обиља језичке грађе ексерпирани из анализираних корпуса, уз примјену одабраних теоријских оквира и методологије, може се закључити следеће.

1.1. Издвојени примјери потврђују да је туђи говор, тј. говор ликов подложнији фоностилемском структурирању него ауторски. Међутим, фоностилеме ове врсте присутне су код Ђојића и у ауторском говору, чиме се у његовим текстовима губи строга граница између та два сегмента репрезентолошког дискурса. Детракционе или рестриктивне фонеметиполозије, као и уопште у језику, најбројније су у анализираним текстовима. Забиљежени

³⁴ Показна замјеница за каквоћу у номинативу једине мушког рода гласи *џаки*. Будући да је у овом раду као протоплазма служио стандарднојезички облик, овај примјер је специфичан случај, јер је у њему, тако посматрано, остварена и својеврсна супституција. Заправо, из свега наведеног може се закључити да је ријеч **о** морфонстилеми.

су примјери аферезе, апокопе, синкопе, синерезе и кразе, а једино нису пронађени случајеви у којима је реализована хапологија. Издвојени су, такође, примјери у којима је остварено више врста рестрикција. Адјекционе или простриktivне фонометаплазме много су рјеђе у анализираним текстовима, што одговара и стању уопште у језику. Уочени су случајеви у којима су реализоване: про(с)теза, парагога, епентеза и алонжман. Метатеза као примјер трансмутационог фоностилемског структурирања може се уочити у облику *вође*, у којем је реализовано и нестандартно ијекавско јотовање. Имутационе или супституционе фонометаплазме такође су честе у говору Ђопићевих ликова. Поседно су издвојени и описани примјери у којима су остварени различити типови фоностилемског структурирања. У посљедњем дијелу анализе разматрани су и неки специфични типови онеобичајења, који углавном залазе у домен морфостилистике и лексикостилистике.

1.2. Највећи дио примјера у којима су остварена фоностилемска онеобичајења представљају дијалектизми и колоквијализми. Посматрано с аспекта стилогености, они најчешће имају евокативну функцију, а као елементи разговорног стила доприносе реалистичности дијалога. Функцију имитације, с друге стране, има алонжман. Заправо, као најважнија функција ових јединица могло би се навести то што они помажу читаоцу у формирању слике о ликовима. Ђопић је свакако један од писаца којима је говорна карактеризација те врсте својствена. Он чини своје ликове заседнима, пластичнима, живима за читаоце тако што показује како они говоре.

2. Анализа фонометаплазми у збирци *Планиници* потврдила је мишљења која су бројни критичари изrekli о богатству пищевог језика. Уколико се узме у обзир то да је обиље стилематичних и стилогених јединица издвојено посматрањем само из фоностилистичког угла, може се претпоставити шта би тек открило изучавање језичко-стилских особености на другим нивоима. С тим у вези, стогодишњица Ђопићевог рођења управо је најбољи повод филологији и стилистици да се окрену њего-

вим текстовима и освијетле их из свих углова, а то један од највећих српских писаца, сасвим сигурно, заслужује.

Извори

1. Ђопић, Бранко (1940), *Планиници*, Београд: Српска књижевна задруга.
2. Ђопић, Бранко (1980), *Војвођани и бјегунци*, Sabrana djela Branka Ćopića, Knjiga prva, Sarajevo – Beograd: Svjetlost – Veselin Masleša – Prosveta.

Литература

1. Antoš, Antica (1974), *Osnove lingvističke stilistike* (2. izd.), Zagreb: Školska knjiga.
2. Багић, Крешимир (2012), *Рјечник стилских фигура*, Zagreb: Školska knjiga.
3. Бахтин, Милаил (1980), *Марксизам и филозофија језика*, прев. Радован Матијашевић, Београд: Nolit.
4. Белић, Александар (2006), *Историја српског језика: Фонетика. Речи са деклинацијом. Речи са конјугацијом*, Избрана дела Александра Белића, Четврти том (2. изд.), Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
5. Black, Elizabeth (2006), *Pragmatic Stylistics*, Edinburgh: Edinburgh University Press.
6. Вуковић, Ново (2000), *Путеви стилстичке идеје*, Podgorica – Nikšić: Univerzitet Crne Gore – Jasen.
7. Голуб, Ирина Борисовна (2010), *Стилистика руског језика* (11. изд.), Москва: АЙРИС-пресс.
8. Дешић, Милорад (1976), „Западнобосански ијекавски говори“, *Српски дијалектолошки зборник XXI*, Београд, 1–316.
9. Дјуба, Жак и др. (1986), *Общая риторика*, превод с француског језика Е. Э. Разлоговой и Б. П. Нарумова, Москва: Прогресс.
10. Драгичевић, Милан (1986), „Говор личких ијекаваца“, *Српски дијалектолошки зборник XXXII*, Београд, 7–241.

11. Zima, Luka (1988), *Figure u našem narodnom pjesništvu s njihovom teorijom*, Pretisak izd. JAZU iz 1880, Zagreb: Globus.
12. Калер, Џонатан (1990), *Синтаксичка поезика*, прев. Милица Минт, Београд: Српска књижевна задруга.
13. Katnić Bakaršić, Marina (2001), *Stilistika*, Sarajevo: Ljiljan – Naučna i univerzitetska knjiga.
14. Клајн, Иван (2002), *Творба речи у савременом српском језику. Први део: слањање и ирефиксација*, Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства – Институт за српски језик САНУ – Матица српска.
15. Ковачевић, Милош (1998), *Стилске фигууре и књижевни текстови*, Београд: Требник.
16. Ковачевић, Милош (2000), *Стилистика и драматика стилских фигура* (3. изд.), Крагујевац: Кантакузин.
17. Ковачевић, Милош (2012^a), „О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора“, *Српски језик XVII*, Београд, 13–38.
18. Ковачевић, Милош (2012^b), „О поетизма Лазе Костића“, *Лингвистика књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга, 34–60.
19. Leech, Geoffrey and Mick Short (2007), *Style in Fiction: A Linguistic Introduction to English Fictional Prose*, second edition, Harlow: Pearson Education Limited.
20. Марјановић, Воја (2003), *Животи и дело Бранка Ђојића*, Бања Лука: Глас српски.
21. Маројевић, Радмило (2000), „Српски језик данас: у фонолошкој перспективи“, *Српски језик данас*, Београд: ЗИПС – Српска радикална странка, 79–116.
22. Маројевић, Радмило (2001), *Нови Раји за српски језик и правопис: лингвистички огледи из фонологије и орфографије*, Београд – Подгорица – Бања Лука: Српски фонд словенске писмености и словенских култура – Требник – Унирекс – Media centar Прелом.
23. Милановић, Александар (2010), „Елементи разговорног стила у поезији Бранислава Петровића“, *Језик српских ђесника*, Београд: Завод за уџбенике, 135–147.
24. Милашин, Горан (2014), *Титови и функције фоностилеме у Ђојићевим збиркама* Под Грмечом, Бојовници и Ђегунци и Планинци (мастер рад, рукопис).
25. Mistrík, Jozef (1997), *Štylistika*, tretie, upravené vydanie, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
26. Palavestra, Predrag (1972), *Posleratna srpska književnost*, Beograd: Prosveta.
27. Петковић, Новица (1975), *Језик у књижевном делу (варијације на тему Ојојаза)*, Београд: Нолит.
28. Pranjić, Krunoslav (1968), *Jezik i književno djelo (Ogledi za lingvostilističku analizu književnih tekstova)*, Zagreb: Školska knjiga.
29. РМС (1967–1976), *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска.
30. РМС (2007), *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.
31. Simeon, Rikard (1969/I–II), *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva I–II*, Zagreb: Matrica hrvatska.
32. Симић, Радоје (2001), *Општа стилистика* (2. изд.), Београд – Никшић: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – Јасен.
33. Симић, Радоје (2002), *Морфоолошки процеси у српскохрватском језику: њихови узроци и последице*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
34. Симић, Радоје и Бранислав Остојић (1989), *Основи фонологије српскохрватскога језика* (2. изд.), Никшић: Универзитетска ријеч.
35. Симић, Радоје и Јелена Јовановић (2002), *Основи теорије функционалних стилова*, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика – Јасен.
36. Simpson, Paul (2004), *Stylistics: a resource book for students*, London – New York: Routledge.
37. Стевановић, Михаило (1986), *Савремени српскохрватски језик (драматички системи*

- ми и књижевнојезичка норма) I: увод, фонетика, морфологија (5. изд.), Београд: Научна књига.
38. Тошовић, Бранко (1990^a), „Метаплазме у језику“, *Prizma*, I, 1, Сарајево, 29–37.
39. Тошовић, Бранко (1990^b), „Глаголска метаплазма“, *Књижевни језик*, XIX, 1, Сарајево, 17–28.
40. Ćorac, Milorad (1974), *Stilistika srpskobrvatskog književnog jezika*, Beograd: Naučna knjiga.
41. Чаркић, Милосав (1995), *Фоностилистичка стилистика*, Београд: Научна књига.
42. Jeffries, Lesley and Dan McIntyre (2010), *Stylistics*, Cambridge: Cambridge University Press.

PHONOMETAPLASMS IN THE COLLECTION *PLANINCI* BY BRANKO ĆOPIĆ

Summary

From a linguo-stylistic point of view, this paper sheds light on one part of the stylistic features of Ćopić's collection *Planinci* (*Mountaineers*). As can be seen from the title, attention has been given to the phonetically and phonologically conditioned stylemes, called phonometaplasms, which present the dominant stylistic feature in the speech of Ćopić's characters, but which, in a smaller degree, can be found in the author's discourse as well. Words are divided according to type of structural defamiliarisation (linguistic deviation), which occurred at their phonetical/phonological level: 1) restriction, 2) protraction, 4) substitution or 3) permutation. Some of them exhibit several types of linguistic deviation. It is concluded that the author intentionally uses dialectal and idiolectal forms. He creates the colourful style of one of his first collections in this way, the main purpose being speech characterisation.

goran.milasin@unibl.rs